

Az 1888. évi Fővárosi Lapokban folyt a fölött, hogy az első «Ludas Matyi» szerzője tudtával vagy a nélkül jelent-e meg Kerekes Ferencz kiadásában? A kiadó előszava, a mű első gondatlan (pöre gatyás és bogjás fejű) kidolgozása, a második kiadás új bevezetése mind arra vallanak, hogy a szerző csakugyan nem tudott róla semmit. Evvel szemben Mátray azt állította, hogy Kerekes előszava s később Fazekas vallomásai (talán még a gondos átdolgozás is!) csak a cenzúra félrevezetésére lettek volna szellemesen kieszelve. Ezt a szintén szellemes föltevést id. Szinnyi József tette tárgytalanná Fazekas azon levelének föllevenítésével, melyet az első kiadás alkalmából írt Kerekes Ferenczhez. Az egészben csak az volt hiba s a felesleges szóváltást is csak az idézte elő, hogy a közlés akkor jelent meg, midőn Mátray művét a debreczeni nyomda már elkészítette. A rá való hivatkozás tehát bátran elmaradhatott volna, valamint azzal sem veszt az engesztelhetlen szerző semmit, ha a bejelentett elszámolás örökre elmarad. Ha azonban minden áron mosdatni akar: vegye elő önmagát, hogy az ígért munkával legalább azt a különben igen szelid kritikust hallgattassa el, ki a jelen folyóiratban annak idején (1889 febr.) műve pongyola stílusát és tartalmatlanságát kifogásolta.

Hogy a szóba hozott füzet tulajdonképeni tartalmától annyira elkalandoztunk, nem mi vagyunk oka, hanem a sületlen, «Megjegyzés», melynek semmi köze az újabban kiadott «Ludas Matyi»-val. Ha ez nincs, az eltorzított verssorok idézése után rögtön arra kértük volna Mátrayt, hogy a szörnyű kis füzetet vonja vissza a könyvpiaconról. Nem az általa leszólt közönséget féltjük, mert ez ilyen esetben a jó izlés megtámadóival hamar végezni szokott; hanem féltjük a kiadó *gymn. tanárt*, ki a tanulóknak ajánlott műben irodalmi műveltségének fogyatékos voltáról állított ki újabb bizonyítványt.

SEBESTYÉN GYULA.

I. Latin-magyar zsebszótár a gymnasiumok és reáliskolák számára.

Szerkesztette *Dávid István*. Budapest, 1889. Lauffer. Ára 2 frt 50 kr.

II. Magyar-latin zsebszótár, gymnasiumok és reáliskolák számára.

Szerkesztették *Dávid István* és *Némethy Géza*. Budapest, 1888. Lauffer. Ára 1 frt 30 kr.

I. Hosszabb ideje már, hogy a fönt jelzett kised szótárak elhagyták a sajtót, s hiszem, hogy eddig több középiskolában el is terjedtek; mindamellet nem emlékszem, hogy szaktanító valahol ismertette volna őket. Pedig egy szótár összeállítói méltán megérdemlik, hogy fárasszó munkájokban kartársaik támogassák. Nem kívánható ugyan, hogy ex offo neki álljon valaki s minden betűt végig nézzen; hanem csupán, hogy a használat közben szemébe ötlő — nem mondom, teljesen elvetni

való (mert ilyet alig talál), hanem csupán a «szerinte hibás» dolgokra figyelmeztesse a szerzőket. Részemről azt gondolom, abban van a hiba, hogy újabban nagyon lankadt bennünk a buzgalom az iskolaszerű tanítás iránt. Ma már csupán előadunk s kijelöljük a leczkét; előkészítjük ugyan a latin-magyar és viszont való fordításokat, de egész egyetemiesen; s mivel tudjuk, hogy a kész fordítások úgy is kézzől-kézre járnak az ifjak között, oly hézagos vagy magas útasításokkal szolgálunk nekik, hogy meg sem értik s így kénytelenek a dolognak könnyebb végét fogni: mindenféle segédszerhez folyamodni. Véleményem szerint a tanítónak, főképp eleinte, a szótár vagy más könyv használatában való könnyebbség megszerzése czéljából, a deákokkal együtt kell néznie, vizsgálnia a szótárt vagy más könyvet is, s megbeszélnie minden adatot, figyelmeztetni őket hol erre, hol arra; mert csak így tanulják meg könyveik használata módját s csak így tudják megbecsülni értéköket. Azt hiszem, ily módon iskolakönyveink sokban javulhatnának, mert tanáraink többet foglalkodnának a magunk termékeivel s így a mai világban, mikor több lapot fölkereshetünk észrevételeink közlésére, sok hasznos adattal járulhatnának iskolakönyveink tökéletesítéséhez.

Úgy látom, Dávid István, mint a régi iskolából kikerült tanító, az előbb vázoltam iránynak a híve; legalább könyvei erről tanúskodnak. Nem játsza bennök a tudósdit, hanem, a mennyire csak lehet, iskolaias. Folyton szerény hangú könyveket ad ki, melyek egészen olyanok, mintha minden szavát deákjaival együttesen állapította volna meg. Szóval, azt tapasztalom, hogy az ő könyvei, ha nem kalandoznak is felsőbb régiókban, lelkiismeretes fáradság és izzadás eredményei, melyeket nem lehet, nem szabad figyelmen kívül hagynunk. — 1888-ban összeállítja Némethy dr.-ral magyar-latin zsebbe való szótárát, egy évre rá pedig ugyanoly minőségben, de egymaga, a latin-magyar részt. — Ez utóbbira áll főképp az, a mit Dávid munkáinak jellemzésére elmondtam. Minden sora elárulja, hogy szavanként úgy megrágta, a mit írt, s a nyomtatásra is oly éberem őrködött (igaz, ebben Pozder dr. is segített neki), hogy egyrészt a megfogalmazás, másrészt a külső kiállítás tekintetében teljes dicséretet érdemel. Megostromoltam többször, de a reá fordított gondosság ismét és ismét legjobb oldalának bizonyodott előttem. — Azt mondhatná ugyan valaki: könnyű volt Dávidnak latin-magyar szótárt kidolgoznia; mert hisz elég kézi szótárunk van már, s nem volt nagy munka belőle újat szerkeszteni. Csakhogy Dávid nem is vindikálta magának e könyvével az eredetiséget oly mértékben, mintha az egész mű saját fejéből került volna ki; hanem megelégedett avval, hogy más szótárak és a maga tapasztalatai nyomán egy, igazán deák kezébe való szótárt alkosson, a melyben főképp egyéb iskolakönyveinek használói ugyanoly hangon, ugyanoly szórendben, ugyanazon szavakkal

találjanak meg minden szót és kifejezést, mint a milyenekkel eddig tanulták. Abban a helyes kis alakban, melyben Ballaginak legkisebb (német) szótárai, vagy Holub régi kis szótára, Muret szótárai (angol-francia), vagy a sárospataki (latin) szótárak s abban a betűrendben, melyet az újabb szótárak, régebben pedig Farkas (német) szótára (a rövid és hosszú összhangzók együttléte) mutatnak, — jelent meg e kötet a magyar-latin részszel egyformán, — igazi megrostált tartalommal, úgy hogy akár a latin (ritka az ilyen: *inducias*, 163 l., *conditio*, 228. l.), akár a magyar helyesírás, akár a prózai, költői és kései latinság, akár főkép a magyar szóképzés és mondat szerkesztés tekintetében nem kell lépten-nyomon helyreigazításokat tennünk; mert majd minden úgy van benne, mint »legújabbban» kívánjuk. Részemről csakis azt sajnálom, hogy a tulajdonneveket kihagyta; mert igaz ugyan, hogy a tanító, ha másról nem, ezekről bizonyosan be fog számolni deákjainak; de az újabbban felkapott szorgalmi olvasatánál mégis csak jó volna, ha deákunk ezekre is találhatna szótárában útbaigazítást. A könyv (mind a két rész) elég olcsó, bár nem áll egészen, a mit Dávid mond előszavában, hogy nincs olcsóbb szótárunk az övénél; mert bizony a sárospataki is olcsóbb valammivel, Németh Antalé pedig (a két rész együtt) 1 frt 75 kr. Hogy azonban úgy ne tűnjem föl, mintha csak futó pillantást vetettem volna a szóban levő szótárra, megteszem reá észrevételeimet, melyek átolvasás közben tollamra jöttek.

Accidit mellett jó volna, ha olvashatnók: rosszra, *contingit*-nél pedig: jóra. *Adolescens* származékaira csak utal a szerző, hogy keresd *adulescens* alatt; de hiába keresed. *Aequipero* jobb, mint *aequiparo*; tehát az előszó szerint csak ahhoz szokják a tanuló, a mi helyesebb. *Agnatus*-nál elmaradt, hogy *atyai* vérrokon. *Animal* mellett jó kitenni (legalább rekeszben), hogy »ember» is. Néhol a perfectumok és supinumok s egyéb grammatikai dolgok nem egészen egyeznek a nyelvtan legújabb kiadásával, pl. *antesto*-ban. *Apud* a rendes, tehát *aput* nem gyakori; ép így *arbor*-nál is. A *cis*-ről épen ellenkező adat van, mint a szokásos (l. Pirchala, *Stil.* 64. §.). *Brattea* jobb, mint *bra*sa*, *damma*, mint *dama*. *Capio*-nál elmaradt: *virginem Vestalem*, *coopto*-nál *augurem*, *certamen* mellől pedig »párbaj». *Cogo* passivumát jelezni kell értelmével együtt. *Compono* mellett hiányzik: *bellum*, *consobrinus*-nál: »atyai» unokatestvér, *de*-nél *ea de causa*, *defendo* mellől *reum*, *diminutio*-nál »veszedelmes», *doceo*-nál »bizonyít», *educo* 3.-nál: »testileg» nevel, *exopto*-nál: »erősen», *exterus*-nál, hogy csak többesben használatos, ott is jobbára csak *gens*, *natio*, *civis*, *socii* mellett; *grex* mellől hiányzik: »gulya», *gilvus*-nál »fakó», *helleborus* mellől a »h» nélküli alakok (s az itt jelzett *veratrum*-ot hiába kerestem *v* alatt), *iam*-nál »nihil iam», *imago*-nál »mellkép», *infensus*- és *infestus*-nál »halálos»

ellenség (fokban), *ingratus*-nál *animus* (háládatlanság), *instituo* szakaszában *artibus*, *interrex*-nél *prodo*, *ostendo*-nál bizonyít, kimutat, — *probe* mellett *scio*, *revoco*-nál *in memoriam* és *ad artem*; *defatigo* mellől az *e*-s, *dumetum*, *dumosus*-nál a két *m*-es, *gallinaceus* mellett az *ius*-os, *nausea* mellett az *i*-s alak. Mind eme hiányok azonban csak azon takarékosagra törekvés eredményei, mely sokszor a legszükségesebb dolgok mellőzésére viszi a szerzőt. — Mivel *coniux* jobb, mint *coniux*, jó, ha az előbbi mellett hozzuk fel az értelmet; ép így *harena*, *-osus*-nál, továbbá *inclitus*-nál, *sincoko*, *nunquam*, *opilio* (nem u-val!), *quattuor*, *res publica*, *setius*, *umidus*, *nequiquam*, *promunturium*-nál. *Contradico*-nál jelzendő, hogy összeírva és dativusszal késői latinság terméke. *Creo*-nál kár említeni *dictatorem*, hanem csak *dico*-nál. *A diem de die*-t jó lesz specificálni, mikor állhat *in dies* értelmében. *Debeo*-nál az erkölcsi kötelezettséget hangsúlyozni kell. *Discribo*-t is föl kellett volna hozni *describo* mellett, szintűgy *dico*-nál: *in contione*, *ad populum*, *genus dicendi* (*scribendi*) értelmestül. Nem értem, miért mondja, hogy *eculeus* (v. *equuleus*) lóalakú volt (talán az ülésről?); Richben az alakja épen nem *ló*; — vagy miért van *interficio* alatt *loco*, *ob rem*-nél pedig *eredménynyel* (305. l.)? — *Faustus*-nak jellemző értelme: szerencsehozó. *Foris* többesben jelölendő. *Homo novus*-nál föltűnt, hogy így ír Dávid: *a ki első visel* (e h. *elsőszőr*); bár tudom, hogy némelyek védik ezt a szólást (l. Thewrewk, Aristoph. Gloss.). *Propraetor* h. a teljes alak kívánatos. *Quatenus* igen ritka (l. Krebs és Menge könyveit) *minthogy* jelentésben. (A Cserny-Dávid-féle gyakorlókönyv is e hibában leledzik.) *Quondam*-ról nem mondható *«jövőre»* (l. Pirchala, Stil.). Minek *coniunctivusban* mondani *«quoquo modo res se habeat»*, mikor az *indicat*. a rendes? — Megemlíthetem még, hogy a *quantitas* felrakásában szerencsésen járt el a szerző; mert csakis a hosszú szótagokat jelezte; a mint a németek közül többen jó ideje ezt a módot használják, s nálunk is Pecz Vilmos már évekkel ezelőtt sürgette. Megjegyzem végül, hogy néhány idiotismusnak igen éreztem a hiányát e könyvben, valamint, hogy az ellentett szavakat is nagyon szerettem volna alkalmazva látni, a melyeknek a tulajdonképi, törzsökös értelem megállapításában kiváló hasznuk van.

II. Mielőtt a magyar-latin részről tüzetesebben szölanék, előre bocsátom, hogy magyar-latin szótárainkról oly roppant leszóló nyilatkozatokat lehet hallani, melyek majdnem a hasznavehetetlenség legalsó fokára ítélik őket. Sikerült ugyan már többször megértetnem az ily egyénekkal, hogy nincs igazuk; de ők folyton azt hangoztatják, hogy olyan szótárunk legyen, mint Ingerslev vagy Heinichen szótára: akkor majd tudnak deákjaink magyarból latinra helyesen fordítani, de addig nem! — Azon teljesíthetetlen kifogásokról nem is szólva, hogy mindent abban a

formában találjanak, a melyben a magyar szöveg tartalmazza, — fő kifogásuk a synonymika hiányát illeti e nemű szótárainkban; noha tudhatnók, hogy nincs az a nagyterjedelmű szótár, melyben a synonym szavak magyarázatukkal együtt elfoglalhatnák az őket megillető tért. Részemről megvallom: meglegésem avval, ha bármely szó alatt a legjellemzőbb szavakat abban a sorban találom, a melyben az értelemnek jobban vagy kevésbbé jól felelnek meg. Így azonban megtörténik, hogy a szótár szavai a kezdőbetűk szerint más és más helyre jutnak s nem sorakoznak a synonym könyvekbeli szavak rendje szerint oly számban egymás mellé, mint közönségesen olvashatni, hanem szétszórta lesznek az értelem árnyéklatai szerint s a kezdőbetűkhöz képest. De éppen abban áll a tanító kötelessége, hogy ily dolgokra figyelmeztesse növendékeit, azaz bevezesse a szótárhasználat titkaiba; mert főképp élő nyelvél nem kívánhatni a szokincs teljességét, még kevésbbé formaszertinti részletezését. Különösen áll ez az átvitt értelmű kifejezések fölkeresésére, melyben szintén jó hosszú ideig kell tanítványaink szolgálatára lennünk, míg csak elégséges biztosságra szert nem tesznek. És ha mármost Dávid-Némethy iskolai szótáráról szólunk, bizony itt is el lehetünk rá készülve, hogy a synonym szavakat nem találjuk teljesen együtt. Ott van pl. Dávidnak kis synonymikája; — próbáljuk meg, nézzük össze e szótárral, s látni fogjuk, hogy nem is lehetett volna egyben elmondani a synonymika általános megnevezései alá foglalt szavakat és kifejezéseket. — Másik kifogás, melyet magyar-latin szótáraink ellen felhoznak, a szigorú classicitas hiánya. Igaz ugyan, hogy a classicitas dogmatismusa kérdésében, mely kizárólag Cicero- és mellékesen Cæsarra alapítja a nyelvszokást (l. Schultz-Lévay, Synonym., előszó, IV. l.), philologusaink meglehetősen helyes úton járnak; mert már rég megfelelt a szigorú pártiaknak Télyf (Fencycl. 92—93. ll.), sőt nem régen ép e folyóiratban Gyomlay: mindamellét helylyel-közzel még mindig kísért közöttünk a ciceronianismus merev hangoztatása. Az ilyenekkel szemben legjobb maguknak a rómaiaknak felfogásával előállani, melyet e kérdésben tápláltak. Ki ne ismerné pl. Horatius ama sorait: *multa renascentur. . . . ?* vagy Seneca nyilatkozatát (Ep. 114. 10.): *Cum adsuevit animus fastidire, quae ex more sunt, etiam in oratione, quod novum est, quaerit, et modo antiqua verba atque exoleta revocat ac profert, modo fingit ignota ac deflectit, modo id, quod nuper increbuit, pro cultu habetur audax translatio ac frequens.* (V. ö. még Petron. Sat. c. 1—5., Tacitus Dial. de or. c. 26. és 34.) Szerzőink azonban a józanabb classicitas hívei — ez értelemben kell tehát előszavokbeli ígéretüket venni. Csakis azt nem tudom helyeselni, hogy a stilisztikák szájon forgó ajánlatait egy-egy kifejezés szigorúan classicussá való változtatásában nem követték. Tudnivaló pl., hogy *unire* ige újkorinak van mondva a stilisztikában s

ama szólásban: egyesült erővel, *viribus collatis* van ajánlva; én tehát, ha a szerzőknek való vagyok, ezt használom s nem bánom, ha koronás királyunk jeligéje is ama másik: *viribus unitis*. Ilyen helyek még: idézett hely (*laudo*? l. Krebs, *adduco*), *dissertatio* (Schultz-Lévay is elveti), *explicatio* (előadás, minő értelemben?), *sensus* (értelem), szó van valamiről, *scientia* (tudomány majdnem mindenütt, többesben is!?), *impraesentiarum* (2 helyen is!), *lingua vernacula* (ezt már Vagács kárhoztatja), *recensio* (l. Krebs), *valedicere*, *contradico*, *exsisto* (létezik!), szerint (*secundum*, pl. Cic. szerint!?), *creator*, *creatura* (1), *labi* (eljár, elmulik, eltelik, mulik) stb. (Mellesleg mondva, vagy 60 ily helyet jegyeztem ki.) Sok az ú. n. költői szó is.

Egyébiránt két jó tulajdonságot iparkodtak a szerzők szótárukban érvényre juttatni: 1. a gondos anyaggyűjtést és megválogatást, melyel meglevő szótárainkból az iskola számára való magyar szavakat összeszedték s az igazi józan orthologia elvei szerint megtisztogatott szótömeget, talán csak négy helyet kivéve, ritka pontossággal szótárukba illesztették. Összenéztem másodmagammal a sárospatakiak hasonló szótárával majdnem minden betűt, s vizsgálatom mindjobban és jobban megerősített elismerésemben, úgy hogy csakis véleményem dolga lehet, vajjon mért hagytak el a szerzők egyes szavakat (pl. a sexualisokat) és kifejezéseket. Persze itt egész sereg szót jegyeztem ki, melyeket a szerzők elhagytak; de viszont az összehasonlított szótárt is ugyanezen váddal illelhetném. Meg kell azonban említenem, hogy a latin szóanyag összehasonlításában nem jártak el a szerzők azzal a gondossággal, melyet vártam tőlük. Majdnem minden lapon akad (ép úgy, mint Bartal-Veres szótárában) egy-két szó és kifejezés, melyeket javítani nemcsak lehet, hanem kell is; ezeket azonban már is hosszúra nyult ismertetésemből elhagyom.*) — 2. Arra is törekedtek, hogy a latin helyesírás legújabb vívmányai helyet foglaljanak munkájokban (l. az előszót). Csakhogy e tekintetben nem jártak el kellő következetességgel.

Tartozom végül az igazságnak azzal a kijentéssel, hogy a szerzők két tekintetben téves úton jártak, még pedig: 1. mert a szótagok hosszúságát vagy rövidségét igen kevés helyen jelezték; holott legalább a pænultimát jelezni kell, melytől a hangsúly helye függ. A mit megjelöltek is, az mindössze néhány ére végzet, s ebben sem voltak következetesek. Hogy kívánjuk ilykép a helyes kiejtés meggyökeresedését? 2. A genetivus- vagy fő-végzetek majdnem teljes elhagyása (különben többi, e nemű szótáraink is talán mind e hibában vannak), úgy hogy főkép a ritkább szavaknál még a legjobb deák sem fogja tudni, mikép declinálja ezt vagy azt a szót. Mily pontos e két tekintetben is a latin-

*) Kivánatra a szerzőknek rendelkezésükre bocsátom.

magyar rész! Egyébként azonban elég hasznos könyv lehet ez a rész is megérdemli, hogy nemcsak ott, hol Dávid egyéb könyvei szerepelnek, hanem egyéb helyeken is több mondva csinált szótárunkat kieszorítsa a használatból; — de így kétségesseé válik gyakorlati haszna különösen a gyengébbek kezében. Kívánom tehát, hogy a különben nem «*ἀνεὸ ἰδρωτός*» készült munkát újabb kiadásában a mondott fogyatkozásoktól teljesen megtisztítva üdvözölhessük.

BÓDISS JUSZT IN.

Dr. Holzweiszig Frigyes Latin gyakorlókönyve a harmadik osztály számára. Fordította és latin-magyar szótárral ellátta *dr. Pecz Vilmos*. Budapest, 1890. Franklin-Társulat, Ara 1 frt 40 kr.

Kétségkívül nagyon érdemes munkát végzett Pecz Vilmos, mikor a magyar gymnasiumokra nézve hozzáférhetővé tette a nagy elterjedtségnek örvendő Holzweiszig-féle latin gyakorlókönyvet, annyiival inkább, mert az első és második osztály számára írt gyakorlókönyvek nálunk már használatban vannak. A harmadik osztály tananyagát felölelő könyv derekasan megválogatott olvasmány alapján bevezeti a tanulót a mondattani studium első felébe. Cornelius Nepos, Cæsar és Cicero latin-ságával szerkesztett gyakorlatok révén a fiú megtanulhatja a latin mondattannak megszokottabb jelenségeit és főleg az esettant. A magyarból latinra fordítandó szöveg összefüggő olvasmányt képez és Miltiades, Themistocles, Aristides, Pausanias, Cimon, Alcibiades és Epaminondas életrajzát tartalmazza. Az eredeti munkának bizonyára egyik nagy előnye, hogy szép átnézhető egymásutánban bőséges tananyaggal látja el azt az osztályt, melynek számára azt szerzője írta. A magyar tanár valóságos embaras de richesse-ben találhatja magát, mikor e gazdag tartalomból eklektikus módjára tetszése szerint válogathat. Ez magában véve igen szép dolog és egy tankönyv inkább nyújtson többet, mint kevesebbet. A tanár tapintata majd kijelöli az elhagyandó dolgokat, ha ezek talán túlmennek a célján; de másrészt ismét nem lehet tagadni, hogy a túlságos nagy és bizonyos tekintetben felesleges mennyiségű anyag esetleg megdrágítja a könyvet. A mi szóban forgó könyvünknek sikerült magyar átültetéséről és pompás szép kiállításáról csak a dicséret hangján szólhatunk, de árát (1 frt 40 kr.) kissé sokaljuk. Mert hiszen a latin mondattan mellett csak egy évig használható segédkönyvről van szó, melyet a negyedik osztályban egy másik gyakorlókönyv vált fel. De ezt nem tekintve, a jelen gyakorlókönyv igen jó szolgálatot tehet latinnyelvi tanításunknak, melynek megjavítására nekünk tanároknak minden követ meg kell mozdítanunk.

Igen sikerült része a könyvnek az egyes gyakorlatokkal párhuzamosan haladó szójegyzék, mely a tanulót megkiméli az időt rabló és